

18. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии.- М., 1973.- 424 с.
19. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. Вибрані твори в 5 т.- К.: Рад. школа, 1977.- Т.3.- С.283-582.
20. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори в 5 т.- К.: Рад. школа, 1976.- Т.2.- С.149-416.

УДК 37.018.262

ВПЛИВ ДУХОВНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО БАТЬКІВСТВА В МОЛОДІ

Лещенко О.Г., к. пед. н., викладач

Запорізький національний університет

Автор статті розглядає питання впливу духовності на формування відповідального ставлення до батьківства в молоді. У статті було зроблено такі акценти: на визначення сутності духовності, її складових, духовних цінностей, розвиток яких впливає на формування відповідального ставлення до батьківства; чинників, що визначають духовне становлення особистості і сприяють формуванню відповідального ставлення до батьківства в молоді.

Ключові слова: духовність, духовні цінності, відповідальне ставлення до батьківства, молодь.

Лещенко Е.Г. ВЛИЯНИЕ ДУХОВНОСТИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ОТВЕТСТВЕННОГО ОТНОШЕНИЯ К РОДИТЕЛЬСТВУ У МОЛОДЕЖИ / Запорожский национальный университет, Украина.

Автор статьи рассматривает вопрос влияния духовности на формирование ответственного отношения к родительству у молодежи. В статье были сделаны такие акценты: на определение сущности духовности, ее составляющих, духовных ценностей, развитие которых влияет на формирование ответственного отношения к родительству; факторов, которые определяют духовное становление личности и способствуют формированию ответственного отношения к родительству у молодежи.

Ключевые слова: духовность, духовные ценности, ответственное отношение к родительству, молодежь.

Leshchenko O.G. INFLUENCE OF SPIRITUALITY ON FORMING OF RESPONSIBLE ATTITUDE TOWARD PARENTHOOD FOR YOUNG PEOPLE / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The author of the article considers the question of influence of spirituality on forming of responsible attitude toward parenthood for young people. Emphases in the article were made: on determination of essence of spirituality, its elements, spiritual values, the creation of which influences on forming of responsible attitude toward parenthood; factors which determine the spiritual becoming of personality and assist forming of responsible attitude toward parenthood for young people.

Key words: spirituality, spiritual values, responsible attitude toward parenthood, young people.

На сучасному етапі розвитку української держави особливої актуальності набуває проблема формування духовних цінностей у молоді. Це пов'язано, насамперед, із станом бездуховності, що поширюється в соціальному середовищі України. Нівелювання загальнолюдських, сімейних цінностей, ідеалів, поширення технократичних тенденцій, що не підкріплені духовним зростанням особистості, породжує в наші часи багато суспільних вад: вільне кохання, сексуальну розпусту, насильство, соціальне сирітство, дитячу безпритульність, девіантну поведінку тощо. Назріла нагальна потреба в культурному і духовному відродженні української нації, суть якого полягає у формуванні освіченої, творчої особистості, яка б могла відповідально виконувати власні обов'язки (громадянські, професійні, сімейні тощо). Завдання держави щодо формування духовності в молоді відображено в Указі Президента України „Про проведення у 2009 році в Україні Року молоді”. Згідно з цим указом було наголошено на заходах щодо сприяння вихованню в молодого покоління почуття патріотизму, формування особистості на засадах духовності, моральності, толерантності, забезпечення створення умов для інтелектуального, культурного та фізичного розвитку тощо. Для нашого дослідження важливим є визначення впливу духовності на формування цінності батьківства, відповідального ставлення до нього.

Питання формування духовності особистості висвітлено в працях К. Абульханової-Славської, Т. Алексеєнко, Б. Безсонова, В. Біблера, В. Демиденка, І. Зязюна, М. Кагана, В. Оржеховської, Ю. Орлова, Г. Сагача, С. Соловейчика, В. Федотової та ін. У дослідженнях останніх років представлені різноманітні аспекти проблеми формування духовних цінностей, орієнтацій, духовного потенціалу молоді (Л. Айзерман, І. Бех, Н. Заверико, Б. Ільїна, А. Коростельова, О. Олексюк, С. Харченко, Ю. Шарова та ін.). Змістовними є дослідження вчених щодо формування усвідомленого батьківства (Л. Буніна, Т. Веретенко, Т. Говорун, І. Зверєва, Г. Лактіонова, В. Кравець, Н. Шевченко). Поряд із

позитивними напрацюваннями і здобутками вчених питання впливу духовності на формування відповідального ставлення до батьківства в молоді ще залишається невивченим.

Мета нашої статті – визначити особливості впливу духовності на формування відповідального ставлення до батьківства у молоді.

У сучасній науці не існує єдиного визначення поняття „духовність”. Вивчення філософської, психолого-педагогічної та соціально-педагогічної літератури дозволило навести деякі тлумачення цього поняття. Духовність – індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання; соціальної потреби жити і діяти „для інших” [9, 88]; істинно людяне в людині, яке визначає його шлях до істини, Добра і Краси як до найвищих загальнолюдських цінностей [4, 31]; характеристика соціального буття людини, її внутрішній духовний світ (в якому визначено сенс життя, цінності, норми, ідеали), її прагнення до самовдосконалення; прагнення і здатність людини до спрямованого пізнання істини, добра, краси, любові і ствердження у своїй життєдіяльності загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомлення своєї єдності зі Всесвітом [8, 41].

Можна виділити три підходи до розуміння духовності: як альтруїстично спрямовані цінності буття людини; як прагнення до пізнання істини, добра, краси, любові; як розуміння свого сенсу життя [8, 39]. Ми візьмемо за основу останнє визначення духовності, оскільки в ньому поєднується прагнення до пізнання найвищих істин, засвоєння загальнолюдських цінностей, що в певній мірі є властивим і для батьківства.

Розуміння духовності є досить абстрактним, тому важливо відмітити як вона реалізується. На думку В. Оржеховської, духовність проявляється в різних сферах розвитку особистості: у розумовій – через допитливість, спостережливість, аналітичність, глибину, критичність, самостійність мислення; у вольовій – через спрямованість, наполегливість, саморегуляцію, самовладання особистості; в емоційній – через такі поняття, як совість, сумнів, любов, надія, каяття, забезпечуючи глибинний зв'язок з усім людством, зі Всесвітом [8, 42].

Духовність супроводжується такими високоморальними якостями, як милосердя, співпереживання, взаємодопомога, повага, любов до ближнього. Прояв духовності через любов: до матері й батька, до дітей, до землі, на якій живе людина.

Найвищою рисою прояву духовності, за В. Оржеховською, є любов у найширшому смислі цього слова (до людини, до всього суцього), відчуття якої здійснюється через проходження таких сходинок: інтересу, турботи, відповідальності, поваги, знань, довіри. Перша сходинка, інтерес – це початок будь-якого зближення в нашому світі. „Турбота – друга сходинка любові, має бути глибокою, щирою, а не показною, поверховою. Третя сходинка передбачає відповідальність, пік досягнення якої, коли людина може й повинна відповідати за кохану людину перед людьми. Тут є дві небезпеки: підкоритися самій коханій людині чи підкорити її собі. Щоб цього не сталося, вірним супутником любові має стати повага до близької людини. Повага – це найпривабливіша риса любові, коли людина усвідомлює унікальність коханої й відмовляється від спроби нав'язати їй свій спосіб життя: де немає поваги, там немає любові. Для підтримання любові обов'язково потрібні знання. Коли бачиш роздратовану людину, то знай, вона така через якесь страждання, тож дізнайся через яке. І зі своїм знанням намагайся допомогти їй, делікатно, ненав'язливо. Любов неможлива без довіри, завершальної сходинки, без чого не може бути істинної любові” [8, 68-69].

До критеріїв духовності належать такі: 1. Наявність у людини потреби пізнавати світ, себе, сенс життя. 2. Перевага духовних потреб як мотивів поведінки й діяльності. 3. Духовний тип поведінки, який виявляється в будь-яких формах емпатії (позитивне ставлення до внутрішнього світу інших людей, відчуття єдності із ближніми, з усім людством, гуманне ставлення до природи, всього живого). 4. Активне прагнення людини до сприймання і творення краси, тобто сформована естетична потреба й естетичне спрямування. 5. Шанування людиною будь-якої форми життя, усвідомлення своєї єдності із Всесвітом, екоохоронний тип поведінки [8, 41].

Формування духовності у особистості починається у ранньому, дошкільному віці (В. Оржеховська, Ж. Юзвак), оскільки саме в ці вікові періоди в дитини відбувається розвиток духовних ціннісних орієнтацій, вольових якостей, естетичної спрямованості тощо [8, 41]. Сім'я відіграє суттєву роль у формуванні всесторонньо розвинутої, духовної особистості. Через здійснення первинної соціалізації дитини, сім'я передає культурні цінності, ідеали з покоління в покоління. Виходячи з цієї думки, не можна обійтись без розуміння впливу сімейних традицій на духовний розвиток дітей та молоді. В українській педагогіці це відображено в змісті завдань сімейного (родинного) виховання, у яких визначено: формування духовних цінностей з позицій добра, справедливості, гідності, правди, честі, людяності; створення сприятливої трудової атмосфери в сім'ї; залучення дітей до світу знань через народні казки, пісні, прислів'я, думи; турбота про всебічний розвиток дитини, володіння рідною мовою, знаннями про навколишній світ; виховання в них національної свідомості. Формування

загальнолюдських цінностей у дитини здійснюється завдяки материнській мові, колисковим пісням, бабусиним казкам, участі в народних звичаях і обрядах, причетності до процесу народної творчості [6, 9].

„Духовність не є чимось незмінним, вона формується і змінюється протягом усього життя, ... залежить від впливу соціуму, родини, ще й від власного бажання індивіда покращити себе, а через себе і довкілля” [3, 155]. Якщо в дитинстві на формування духовності більше впливають зовнішні чинники, то в молодому віці – також і внутрішні (спрямованість, самовдосконалення тощо).

Розглянемо характеристики молоді як вікової групи. В останній редакції Закону України „Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні” (від 23.03.2004 р.) поняття „молодь” визначається як „молоді громадяни, громадяни України, віком від 14 до 35 років”. Згідно з такими віковими межами, можна зазначити, що за психолого-педагогічними періодизаціями вікового розвитку особистості період від 14 до 35 років включає в себе такі вікові етапи: підлітковий вік, юнацтво, молодість та дорослий вік. Однак у зв'язку з тим, що до завдань підліткового віку не належить створення сім'ї та народження дітей, а в дорослому віці, зазвичай, людина вже реалізувала ці завдання, ми зосередимось саме на юнацькому віці та молодості.

Розглядаючи поняття „молодь”, слід враховувати не тільки вікові, а й соціально-психологічні, професійні та інші ознаки. Важливість періодів юнацтва та ранньої дорослості (18-30 років) полягає в насиченості соціально значущими подіями: вибором життєвого шляху, професії, навчанням у вищих навчальних закладах, створенням сім'ї, народженням дітей; процесом засвоєння професійних ролей та всіх видів соціальної активності, соціально-професійною адаптацією, усвідомленням громадянських прав та обов'язків, соціальної відповідальності, а також стабілізацією сімейних стосунків, формуванням стилю виховання дітей [2, 165-166].

Розвиток інтелектуальної сфери в юнацькому віці має характеристики, що сприяють розвитку духовності: 1) здатність до сприйняття і засвоєння нового; 2) перебудова емоційної сфери (поява самостійності, рішучості, критичності та самокритичності, неприйняття лицемірства, святотатства, грубості), а також властива підвищена емоційна збудливість (неврівноваженість, різка зміна настрою, тривожність); 3) розвиток особистісних якостей в юнацькому віці позначається завершенням самовизначення, становленням стійкої самосвідомості та образу „Я”, самооцінки, складається система уявлень про себе, посилюється особистісний контроль, самоповага, схильність до самоаналізу, самовиховання, зростання вольової регуляції, формування світогляду, почуття відповідальності за свою долю; 4) формування особистісної відповідальності за створення нових цінностей та накопичується ціннісно-моделюючий компонент відповідального самостановлення [2, с. 165].

І. Кулагіна та В. Колоцький розглядають типи спрямованості особистості в молодому віці та їхній вплив на подальші сімейні відносини людини:

- гедоністична спрямованість особистості (пов'язана з установкою на паразитичне існування) означає те, що людина не спроможна будувати ні міцні та змістовні сімейні, ні професійні стосунки у зв'язку з безвідповідальним ставленням до вищезазначеного;
- егоїстична спрямованість особистості характеризується наявністю егоїстичних мотивів (мотиви матеріального достатку або багатства, мотив влади, престижу та ін.), прикладом цього виступає шлюб за розрахунком;
- духовно-моральна і сутнісна спрямованість особистості позначається прагненням до сутнісного змісту головних сторін життя, характеризується створенням гармонійних сімейних стосунків та орієнтацією на духовно-моральні цінності [5, 381-392]. Зрозуміло, що найбільш сприятливим, суспільно бажаним типом спрямованості особистості є духовно-моральна і сутнісна, яка ґрунтується на духовному розвитку людини.

Засвоєння, прийняття особистістю певних цінностей, спрямованість на них, суб'єктивний вибір тих чи інших цінностей формують ціннісні орієнтації людини. У залежності від типу цінностей, які переважають у особистості (сім'я, кар'єра, творчість, багатство, здоров'я, справедливість, турбота про близьких, інтимні стосунки тощо), можна говорити про матеріальні чи духовні цінності.

Цінності виступають ознаками духовності. Цінності – ідеали або кінцева мета; основні оціночні стандарти бажаного; один з основних елементів культури [9, 332]. Також слід розкрити сутність поняття „духовні цінності”. Духовні цінності – специфічна форма існування цінностей, які створюються за допомогою розуму та серця людини – у науці, релігії... народній творчості (ідея, ідеал, образ, традиція тощо) [4, 32]. Серед духовних цінностей розрізняють загальнолюдські, громадянські, сімейні та цінності особистого життя [8].

Цінність батьківства належить до духовних цінностей, перетворення яких на ціннісні орієнтації стає можливим при включенні їх людиною в процес діяльності та поведінки. Потреби виступають одним із важливих складників ціннісних орієнтацій, тому необхідно звернутись до них у контексті батьківства.

Одним із критеріїв духовності є перевага духовних потреб як мотивів поведінки й діяльності. Згідно з думкою Т. Флоренської щодо природи походження прагнення до батьківства, потреба в ньому належить до духовних потреб особистості [7]. Нами було з'ясовано, що формування біологічної та соціальної потреби у батьківстві є передумовою становлення духовної потреби, яка вважається найвищим проявом прагнення молоді бути батьками.

У межах дослідження відповідального ставлення до батьківства нами було розкрито дане поняття як позиція особистості, обумовлена її психолого-педагогічними і морально-правовими знаннями, переконаннями, сімейними цінностями, позитивним емоційним переживанням, прагненням стати батьками і стійкою відповідальною поведінкою особистості стосовно практичної реалізації знань та вмінь у батьківстві.

Однією зі складових відповідального ставлення до батьківства зазначено сімейні цінності. Можна навести приклад сімейних духовних цінностей, що представлені такими: вірність, довір'я; піклування про дітей; піклування про батьків і старших у сім'ї; взаємна повага і любов батьків; гармонія й демократизм стосунків поколінь, готовність до взаєморозуміння; повага до прав дитини і прав старших; відповідальність за інших членів сім'ї; поєднання батьківського й материнського впливу у вихованні; здоровий спосіб життя; спільність духовних інтересів членів сім'ї; багатодітність тощо [8, 66].

Формування відповідального ставлення до батьківства в молоді залежить від дії різних чинників. До зовнішніх чинників належать: виховний вплив батьківської сім'ї; соціальні інститути, що реалізують соціальну політику, серед яких соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді, заклади охорони здоров'я, освіти, громадські організації; соціальна політика держави, ЗМІ та культурні традиції суспільства.

Серед внутрішніх чинників, які впливають на формування відповідального ставлення до батьківства, виділяють потребу в дітях, репродуктивну установку, репродуктивні мотиви, індивідуально-особистісні властивості, цінності особистості та дітей, емоційну чуйність матері, ідентифікацію чоловіка з роллю батька, рівень розвитку батьківських навичок та відповідальності. Як бачимо, цінності також визначають вплив на ставлення особистості до батьківства. Духовна цінність батьківства супроводжується потребою в пізнанні, альтруїзмі, що визначає сприйняття батьківства особистістю як шляху до самовдосконалення через виконання батьківської ролі. Тому, духовність особистості можна вважати внутрішнім чинником, що впливає на формування відповідального ставлення до батьківства у молоді.

Однією з соціально-педагогічних умов формування відповідального ставлення до батьківства є формування духовної цінності батьківства у молоді. Тому першим завданням у процесі розвитку відповідального ставлення до батьківства є формування ціннісних орієнтацій на батьківство, які визначають спрямованість молоді на відповідальне виконання батьківських обов'язків.

Формування ціннісних орієнтацій пов'язане з соціальним вихованням особистості, одним із засобів якого є традиції. Соціальне виховання вчені розглядають як створення умов з метою формування, розвитку в людини (підростаючого покоління) духовно-ціннісних орієнтацій (за А. Мудриком) або позитивно-ціннісних орієнтацій (за О. Безпалько). Головною функцією соціального виховання виступає передача з покоління в покоління основного досвіду, який людство накопичило в усіх сферах політичного, суспільно-економічного та культурного життя, і створення гуманних відносин в суспільстві з метою вирішення проблем людей.

Формування духовної цінності батьківства в молоді стає можливим через засвоєння основних традицій, ідеалів, пов'язаних з образом дитини, сім'єю, виконанням батьківської ролі. До засобів, за допомогою яких здійснюється засвоєння народних традицій, формування духовних цінностей у молоді, належать: створення родоводу сім'ї, проведення родинних свят („Мій сімейний календар”, „Роде наш святий”, „Вечір сімейних традицій” та ін.), екскурсій, гуртків (писанкарства, вишивки, етнофлористики, різьблення по дереву, народної пісні тощо); збереження пам'ятних реліквій, документів, фотографій, особистих речей предків [1].

Якщо порівняти складові духовності та відповідального ставлення до батьківства, то можна знайти такі схожі елементи: любов, відповідальність, знання, цінності, інтереси, прагнення. Це свідчить про те, що духовна спрямованість особистості лежить в основі відповідального ставлення до батьківства. До того ж можна відмітити схожі чинники, що впливають на формування духовності та відповідального ставлення до батьківства – перше, це сім'я і суспільні інститути, а потім вже сама особистість визначає свої цінності, ідеали в житті. Тому сім'я робить найбільший внесок у духовне становлення особистості, використовуючи такі засоби, як материнська мова, колискові пісні, бабусині казки, участь у народних звичаях і обрядах, сімейних святах.

У процесі формуванні відповідального ставлення до батьківства наявність умови формування духовної цінності батьківства зумовлена сучасною ситуацією несформованості духовних цінностей у молоді й потребує реалізації через систему соціального виховання.

Отже, духовність молоді є передумовою для формування відповідального ставлення до батьківства. Відповідальне ставлення до батьківства ґрунтується на загальнолюдських цінностях та ідеалах, що лежать в основі духовності. Духовні риси особистості слід починати формувати ще у ранньому та дошкільному віці, а закріплювати в молодості. Сім'я виступає головним чинником, що впливає на засвоєння дитиною загальнолюдських цінностей. Виховання дитини на сімейних традиціях сприяє формуванню в неї цінностей, які визначатимуть її батьківську позицію в дорослому житті: відповідальне ставлення до обов'язків, потреба в самовдосконаленні знань, вмінь, важливих у батьківстві, турбота про оточуючих. Виховання молоді з урахуванням цінностей, виховних ідеалів українського народу забезпечує збереження коріння, генетичної лінії української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генік М.С. Педагогічна взаємодія педагогів і батьків у формуванні морально-етичних цінностей молодших школярів засобами народознавства / М.С. Генік // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [збірник наукових праць]. – К. : Ін-т проблем виховання, 2008. — Вип. 12, кн. II. – С. 242-249.
2. Дарвиш О.Б. Возрастная психология: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / О.Б. Дарвиш]; под ред. В.Е. Клочко. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 264 с.
3. Консультування сім'ї: [методичні поради для консультування батьків / за ред. В.Г. Постового]. – Ч. 2. – К.: УДЦССМ, 2003. – 303 с.
4. Краткий философский словарь / [сост. В.И. Воловик, Г.В. Воловик]. – Запорожье : Просвіта, 2004. – 140 с.
5. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: [учеб. пособие для студентов высших учеб. заведений] / И.Ю.Кулагина, В.Н. Колюцкий. – М. : ТЦ Сфера, при участии „Юрайт”, 2003. – 464 с.
6. Кучинська І.О. Виховання духовних цінностей дітей і молоді у творчій спадщині І.Огієнка / І.О. Кучинська. – К., 2000. – 179 с.
7. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен: [учеб. пособие] / Р.В. Овчарова. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.
8. Оржеховська В.М. Духовність і здоров'я: [навч. посібник / В.М. Оржеховська]. – [2-ге видан., доповн.]. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А., 2007. – 216 с.
9. Словарь по социальной педагогике: [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / сост. Л.В. Мардахаев]. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.

УДК 37.013.42

МОЖЛИВОСТІ ВПЛИВУ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї НА ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Марушкевич А.А., д. пед. н., професор

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті висвітлюються можливості впливу сучасної сім'ї на зміцнення здоров'я дітей та молоді, розкривається суть найсприятливіших напрямів забезпечення цього впливу.

Ключові слова: сучасна сім'я, зміцнення здоров'я дітей та молоді, вплив сучасної сім'ї.

Марушкевич А. А. ВОЗМОЖНОСТИ ВЛИЯНИЯ СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬИ НА УКРЕПЛЕНИЕ ЗДОРОВЬЯ ДЕТЕЙ И МОЛОДЕЖИ / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

В статье освещаются возможности влияния современной семьи на укрепление здоровья детей и молодежи, раскрывается сущность наиболее приемлемых направлений обеспечения этого влияния.

Ключевые слова: современная семья, укрепление здоровья детей и молодежи, влияние современной семьи.